

УДК 81-2

DOI 10.48371/PEDS.2021.60.1.012

MODELING THE PROCESS OF FORMATION OF WORD-FORMATION COMPETENCE OF STUDENTS OF LANGUAGE SPECIALTIES

Seyfullina K. D., master student

KazUIRandWL named after Ablai Khan, Almaty, Kazakhstan

e-mail: kamilla.seyfullina@mail.ru

Abstract. The article reveals the concept of "word-formation competence" and reveals the specifics of its formation. The author discusses the importance of word-formation competence in the formation of "linguistic personality". With the account of the peculiarities of the word-formation process, the process of formation of word-formation competencies of students of linguistic specialties was modeled.

Key words: linguistic personality, model, word formation, word formation competence, word formation process.

ТІЛДІК МАМАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРІНІҢ СӨЗЖАСАМДЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮРДІСІН МОДЕЛЬДЕУ

Сейфуллина К. Д., магистрант

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан

e-mail: kamilla.seyfullina@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада «сөзжасамдық құзыреттілік» ұғымы ашылып, оның қалыптасу ерекшеліктері анықталған. Автор «тілдік тұлғаны» қалыптастыру барысындағы сөзжасамдылық құзыреттіліктің маңыздылығын талқылайды. Сөзжасам процессінің ерекшеліктерін ескере отырып тілдік мамандық студенттерінің сөзжасамдық құзыреттілігін қалыптастыру үрдісі моделденді.

Тірек сөздер: тілдік тұлға, модель, сөзжасам, сөзжасамдық құзыреттілік, сөзжасамдық процесс.

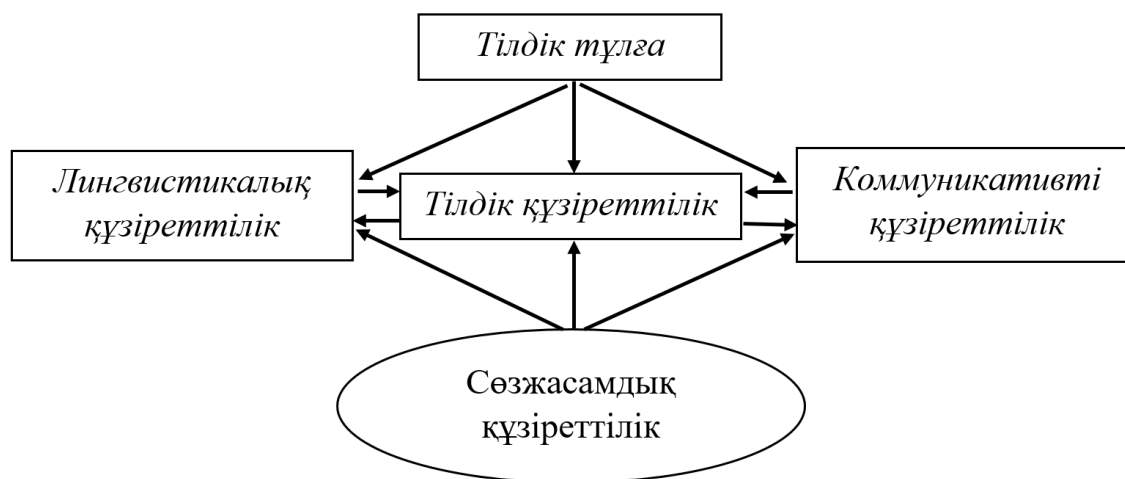
Тілдік мамандық студенттерінің сөзжасамдық құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесі қай уақытта да өзекті болып табылады, себебі сөзжасам көптеген функцияларды орындай отырып, студенттің тілдік құзыреттілігі мен сөйлеу коммуникациясының дамуына айтарлықтай әсер етеді.

Жаңа сөздер тілде бұрыннан бар сөздер негізінде сөзжасамның белгілі бір тәсілі бойынша қалыптасады. Сөзжасам әдісі – жалпылама айтқанда - жаңа сөздердің қалай қалыптасқандығы және қалыптасатындығының сараланған анықтамасы. [1]

Гуманитарлық пәндерді, яғни мәдениетті және мәдениеттегі адамды зерттей отырып, «тілдік тұлға» сияқты ұғымды ескермеуге болмайды. ХХ ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап «тілдік тұлға» ұғымы «... негізгі жүйелік филологиялық тұжырымдамаға айналады. Қазіргі уақытта көптеген зерттеушілер оны интегративті деп бағалайды, ол тіл білімінің дамуындағы жаңа кезеңнің - антропологистиканың бастауы болып есептеледі». [2]

Лингвистикалық әдебиеттерді талдай отырып (А. Богородицкий, Е.А. Земская, М. Ю. Казак, В. Лопатин, З. А. Потиха, Н. М. Шанский және т. б.) біз тілдік тұлға құрылымын зерттеу мақсаттарында сөзжасамдық құзыреттіліктің негізгі компоненттерін *лингвистикалық, тілдік және коммуникативті* деп бөліп қарастырдық. *Лингвистикалық компонент* ретінде біз морфемика және сөзжасам

бойынша теориялық білімді (сөзжасам құрылымының бірліктерін және сөзжасам жүйесінің бірліктерін, сөзжасам саласындағы процестер мен құбылыстарды, олармен жұмыс істеу ережелерін білу) меңгеруді түсінеміз. *Тілдік компонент* - бұл сөзжасамдық құрылымның бірліктерін және сөзжасам жүйесінің бірліктерін қолдана білу, зерттелетін сөзжасам құбылыстарын квалификациялау және оларды тіл жүйесіндегі басқалармен байланыстыру. *Коммуникативті компонент* дегеніміз – сөзжасам модельдеріне сәйкес сөздерді құрастыру, жаңадан жасалған сөздерді сөйлеу барысында қолдану, сөзжасам нормаларын игеру, орфографияны сауатты игеру.



Сурет – 1 Сөзжасамдық құзіреттілік моделі

Оқыту мазмұнының лингвистикалық компоненті – тілдік материал: қатаң таңдалған фонетикалық, грамматикалық, лексикалық минимумдар мен сөйлеу материалдары, сондай-ақ ситуациялық-тақырыптық тұрғыдан анықталған әр түрлі ұзындықтағы сөйлеу сөздерінің үлгілері. Тілдің дамуына байланысты дыбыстық жүйе, сөздердің морфологиялық құрамы, олардың семантикасы өзгерістерге ұшырап отырады. Ең елеулі өзгерістер лексикада болады. Қазіргі ағылшын тілі туынды және жаңа сөз тіркестерін қалыптастыру қабілетімен ерекшеленеді. Ағылшын тілінің туынды аспектісін қарастырғанда, ең өзекті мәселелердің бірі сөз жасау тәсілдерінің өнімділігі болып табылады. Бұл ретте ЖОО оқытушысының маңызды міндеті студенттерді сөзжасам дағдыларына үйретумен байланысты, яғни оларға аффикстердің (жұрнақтардың, префикстердің) мағынасын білу арқылы зерттелетін құрама сөздің лексикалық мағынасын қалай қалыптастыруға болатындығын көрсету.

Тілдің ерекше ішкі жүйесі ретінде сөзжасамды терең зерттеу оның тілдік бірліктерге бөлінуіне алып келеді. Соңғы уақытта деривацияның негізгі бірлігімен (туынды сөз) және минималды бірліктермен (аффикстер) қатар күрделі бірліктерді бөліп көрсету ұсынылуда: «сөзжасамдық жұп», «сөзжасамдық тип», «сөзжасамдық ұя», «сөзжасамдық санат», «сөзжасамдық модель», «сөзжасамдық парадигма» [3]. Бұл тілдік бірліктер туынды ішкі жүйені ұйымдастырудың күрделілігін түсінуге және сөздің қалыптасуының тілдің басқа ішкі жүйелерімен және туынды функциялардың әртүрлілігімен, сондай – ақ осы

ішкі жүйенің құрылымымен-ұсынылған бірліктердің көптігімен және гетерогенділігімен, олардың синтагматикалық және парадигматикалық жоспарлардағы байланыстарының күрделі иерархиясымен түсінуге әкеледі.

Сөзжасамның өзі екі мағынаға ие, ол бір жағынан, сөз қалыптастыру ережесінің процесін білдіреді: түбір мен аффиксті морфемдерді бір-бірімен біріктіру арқылы жаңа сөздердің пайда болуы. Екінші жағынан, сөзжасам термині лингвистика ғылымының белгілі бір бағытын білдіреді.

Сөзжасам әдетте жеке және жаппай сөзшығарушылық нәтижесінде сөздік қордың жаңа сөздермен толықтыруын білдіреді. Жаңа сөздерді құрып шығару – сөзжасамның негізгі қызметі екені сөзсіз.

Әдетте, тілдің лексикалық құрамы туралы айтқанда, оның ашық сипаты атап көрсетіледі, яғни тілді жаңа бірліктермен толықтыру мүмкіндігі. Оны ең алдымен, сөзжасамның қалыптасу процестерімен және сөзжасаммен байланыстырады. Бұл сөзсіз рас, өйткені сөзжасам өзінің мәні мен табиғаты бойынша, тілде бар сөздік қорды пайдалана отырып, номинацияның қажеттіліктерін қанағаттандырады. Тілдегі жаңа сөздерге деген қажеттілік (әлеуметтік және эмоционалды) шеттілдік сөздердің енуі арқылы ғана емес, сонымен қатар жаңа мағыналардың пайда болуынан да (семантикалық сөзжасам) туындамайды. Тілде номинация үшін арнайы құралдар мен ережелер жүйесі бар, олардың көмегімен тілде бұрыннан бар бірліктер негізінде жаңа сөздер пайда болады. [4] Вебстер сөздігіне енгізілген жаңа сөздердің қосымшасына сәйкес қазіргі ағылшын тіліндегі 6000 жаңа сөздердің тек 7,5% -ы ғана кірме сөздер, ал жаңа сөздердің басым көпшілігі сөзжасам процестерінің нәтижесінде пайда болған.

Сөзжасам грамматиканыңда «қызметінде» болады. Олардың ішіндегі ең маңыздысы – оларға жаңа синтаксистік рөлдерді беру мақсатында, сөздерді қайта санаттау немесе сөздің басқа жиі қолданылатын сипаттамалары мен сөз құрау (мысалы, swim жалпы «жүзу» әрекеті – swimming нақты «жүзу» әрекеті, move «қозғалу» - movement «қозғалыс» және т.б.). Сөзжасамдық процестердің көмегімен универбалдану жүзеге асырылады, яғни күрделі синтаксистік құрылыстарды, тіпті сөйлемдерді бір сөзібен білдіру (мысалы, as black, as coal «көмірдей қара»-coalblack, as cold as ice «мұздай салқын» - ice-cold, to fly aimlessly around the town just like a butterfly «көбелек секілді қаланы еш мақсатсыз аралап ұшу» - to butterfly).

Біз, сөзжасамдық құзыреттілік – тілді үйренудің міндетті шарты деп тұжырымдайтын Н.Юриевамен келісеміз, өйткені сөзжасамдық білімнің қалыптасу ережелерін үйрену – сөйлеуді дамытудың ұзақ кезеңі болып табылады. Сонымен қатар ол, туынды сөз, қарапайым сөзден айырмашылығы, ерекше түрдің номинациясында деп айтады, өйткені ол белгілі арқылы белгісізді бейнелейтін, жаңа тәжірибені ескімен біріктіретін, қоршаған ортадағы байланыстар мен қатынастардың түрлерін жалпылайды деп түсіндіреді. [5]

Сөзжасамдық модель – «тудырушы негіз – сөзжасамдық формант – туынды сөз» схемасы бойынша түрлену процесін сипаттайтын тұрақты тілдік белгілер жиынтығы ретінде қарастырылады. Оларды игеру оқу уақытын едәуір

үнемдеуге мүмкіндік береді және сөздік қорын толықтыруға, жаңа сөзді тану және түсіну барысында болжам жасауға тұрақты негіз құруға ықпал етеді. [6]

Өткен ғасырдың 70-80 жылдары Воронеж университетінің профессоры И.С. Торопцев ана тілінде сөйлейтін адамның санасында қалыптасқан жалпы тілдік сөзжасам моделінің болуы туралы идеяны білдіріп, ғылыми негіздеді, осы модельге сәйкес жаңа сөз жасалады, сөз өндірісі процесі жүреді, жаңа сөз құру және туынды лексикалық бірліктің көмегімен жаңа білімді белгілеу қажет болған жағдайда ана тілі оны интуитивті, бейсаналық деңгейде қолданады. [7]

Сөзжасам өздігінше тілдік процесс ретінде тілдің сөздік қорын байытуға, жаңа лексикалық бірліктерді қалыптастыруға ықпал етеді. Лексиканың әртүрлілігі көбінесе ағылшын тіліндегі сөзжасамның байлығымен анықталады. Жаңа сөздердің құрылысы жалпы қағидаларға негізделеді. Бұл қағидаларды білетін адам бейтаныс лексика арасында өзін әлдеқайда сенімді сезінеді. Жаңа сөздерді тудырудың сөзжасамдық әдістерін білу, олардың сөздік формасы бойынша грамматикалық қызметін анықтау кез-келген мәтінді толықтай түсініп, білуге мүмкіндік береді, тілдік болжамды дамытады. Бейтаныс сөздердегі таныс элементтерді тану арқылы олардың мағынасын анықтай отырып, студенттер біртіндеп лексикалық бірліктерді ғана емес оларды түсіну әдісін де игереді. Сондықтан студенттерді күрделі және туынды сөздердің мағынасын сөзжасам әдісімен ашуға үйретудің маңызы сөзсіз, өйткені сөзжасам жаңа лексиканы толықтыру мен тудырудың негізгі көздерінің бірі болып табылады.

Тілді игере отырып, студент осы тілге тән сөзжасам жүйесін де игереді. Осыған байланысты, мысалы, студенттер ана тілін жетік меңгеріп, сөйлеуді дамытуда жаңа деңгейге көтеріліп, туынды сөздерді көбірек пайдалана бастайды. [8]

Шетел тілін меңгеру үшін сөздік қордың маңыздылығы грамматиканы білуден кем емес. Адам шет тілінде неғұрлым көп сөз меңгерсе, өзін шет тілдік ортада соғұрлым еркін сезінеді. Лексиканың көптүрлілігі көбінесе ағылшын тіліндегі сөзжасам байлығымен анықталады. Жаңа сөздердің құрылысы жалпы принциптерге негізделген. Осы принциптерді білетін адам бейтаныс лексика арасында өзін әлдеқайда сенімді сезінеді. Демек, студенттерге ағылшын тілін оқытудың алғашқы кезеңінде мұғалім олардың назарын сөзжасам процесіне аударып, оның түрлерін анықтауға дәйекті түрде үйрету керек.

ӘДЕБИЕТ

1. Жакупова Г.Г. Основные способы словообразования в английском, казахском и русском языках //Ғылыми журнал: Ш. Уалиханов атындағы КМУ Хабаршысы. Филологиялық серия. № 4, 2013. – 230 б.
2. Кочеткова Т.В. Проблема изучения языковой личности носителя элитарной речевой культуры //Вопросы стилистики. Саратов, 1996. Вып. 26. 14—24 с.
3. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. – М.: Наука, 1992. – 220 с.
4. Харитончик З.А. Лексикология английского языка. – Мн.: Вышэйшая школа, 1992. – 98 с.
5. Юрьева, Н. М. Словообразование в онтогенезе //Возрастная психоллингвистика : хрестоматия. – М. : Лабиринт, 2004. – 180 – 210 с.

6. Шонтукова, И.В. Лингводидактический потенциал инварианта словообразовательного типа в изучении и освоении профессиональной лексики //Знание. Понимание. Умение. 2012. № 1. Режим доступа: URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/lingvodidakticheskiy-potentsial-invariantaslovoobrazovatel'nogo-tipa-v-izuchenii-i-osvoenii-professionalnoy-leksiki> (Дата обращения 27.12.2020)
7. Торопцев И. С. Словопроизводственная модель. Воронеж: ВГУ, 1980. – 148 с.
8. Кубрякова С.С. Что такое словообразование. - М.: Наука, 1965. – 327 с.

REFERENCES

- [1] Zhakupova G.G. Osnovnyye sposoby slovoobrazovaniya v angliyskom, kazakhskom i russkom yazykakh (The main ways of word formation in the English, Kazakh and Russian languages) //Gylymi zhurnal: SH. Ualikhanov atyndaǵy KМУ Khabarshysy. Filologiyalyk, seriya. № 4, 2013. – 230 b. [in Rus.]
- [2] Kochetkova T.V. Problema izucheniya yazykovoy lichnosti nositelya elitarnoy rechevoy kul'tury (The problem of studying the linguistic personality of the bearer of elite speech culture) //Voprosy stilistiki. Saratov, 1996. Vyp. 26. 14—24 s. [in Rus.]
- [3] Zemskaya Ye. A. Slovoobrazovaniye kak deyatel'nost' (Word formation as an activity). – М.: Nauka, 1992. – 220 s. [in Rus.]
- [4] Kharitonchik Z.A. Leksikologiya angliyskogo yazyka (Lexicology of the English language) – Мн.: Vysheyshaya shkola, 1992. – 98 s. [in Rus.]
- [5] Yur'yeva, N. M. Slovoobrazovaniye v ontogeneze (Word formation in ontogenesis) //Vozrastnaya psikholingvistika: khrestomatiya. – М.: Labirint, 2004. – 180 – 210 s. [in Rus.]
- [6] Shontukova, I.V. Lingvodidakticheskiy potentsial invarianta slovoobrazovatel'nogo tipa v izuchenii i osvoyenii professional'noy leksiki (Linguodidactic potential of the word-formation invariant in the study and mastering of professional vocabulary) //Znaniye. Ponimaniye. Umeniye. 2012. № 1. Rezhim dostupa: URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/lingvodidakticheskiy-potentsial-invariantaslovoobrazovatel'nogo-tipa-v-izuchenii-i-osvoenii-professionalnoy-leksiki> (Data obrashcheniya 27.12.2020) [in Rus.]
- [7] Toroptsev I. S. Slovoпроизводstvennaya model'. (Word-production model) - Voronezh: VGU, 1980. – 148 s. [in Rus.]
- [8] Kubryakova S.S. Chto takoye slovoobrazovaniye (What is word formation) - М.: Nauka, 1965. – 327 s. [in Rus.]

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Сейфуллина К. Д., магистрант
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: kamilla.seyfullina@mail.ru

Аннотация. В статье раскрывается понятие «словообразовательная компетенция» и выявляются особенности его формирования. Автор обсуждает важность словообразовательной компетенции в формировании «языковой личности». С учетом особенностей словообразовательного процесса был смоделирован процесс формирования словообразовательных компетенций студентов языковых специальностей.

Ключевые слова: языковая личность, модель, словообразование, словообразовательная компетенция, словообразовательный процесс.

Статья поступила 17.02.2021